

Kapittel 6

Humanitære organisasjoner – døråpnere eller brobyggere i lokalsamfunnet?

BODIL RAVNEBERG

SAMMENDRAG Kapitlet fokuserer på integreringsaktiviteter i regi av humanitære organisasjoner og drøfter hvordan organisasjonene arbeider som brobyggere på tvers. Humanitære organisasjoner utgjør et mulighetsrom for nyankomne innvandreres nettverksbygging lokalt og bidrar til at det akkumuleres sosial kapital. Arbeidet byr også på en rekke utfordringer internt i organisasjonene og ut mot lokalsamfunnet.

NØKKEORD sosial kapital, humanitære organisasjoner, nettverksbygging, lokalsamfunn

ABSTRACT The chapter focuses upon different integration activities arranged by humanitarian organizations and discusses their networking activities across cultures. The chapter shows that the organizations represent possibilities for newly arrived migrants and contribute to their accumulation of social capital. It also shows that their bridging activities across cultures are challenged by internal and external factors.

INNLEDNING

Tema for kapitlet er humanitære organisasjoner sitt arbeid med å integrere innvandrere med flyktningbakgrunn til lokalsamfunnet. Kapitlet går nærmere inn på hvordan noen organisasjoner forsøker å løfte innvandrere til en aktiv deltakelse i lokalsamfunnet etter at oppholdstillatelse er innvilget. Analysen trekker veksler på en kombinasjon av Robert Putnams teori om sosial kapital (2002) og J. W. Berrys (1997) akkulturasjonsbegrep.

Problemstillingen er hvordan humanitære organisasjoner bidrar til akkumulering av sosial kapital for deltakere med flyktningbakgrunn i sin tilpasningsprosess

til det norske samfunnet. Bakgrunnen er at humanitære organisasjoner tradisjonelt kobles til «charity-virksomhet», det vil si til filantropisk og veldedig virksomhet som bygger på en hjelper–mottaker-relasjon der mottakeren er den passive (Douglas, 1983). Det å være passiv mottaker av andres frivillige og humanitære samfunns-tjeneste kan sementere asymmetriske relasjoner slik at individet forblir i en hjelpeposisjon (Ødegård et al. 2014: 179–180). En kan derfor ikke ta for gitt at humanitære organisasjoner evner å løfte innvandrere ut av en passiv hjelpe- eller mottakerposisjon og over i en mer aktiv deltakende rolle i samfunnslivet. Kapitlet gir innsikt i hvordan humanitære organisasjoner arbeider med integreringsaktiviteter for nyankomne innvandrere med flyktningbakgrunn i en norsk by. Trekk ved aktivitetene og deltakelse fra innvandrere presenteres og drøftes nærmere. Hvilke utfordringer møter organisasjonene i integreringsarbeidet? Hvordan vurderer innvandrene deltakelsen og den hjelpen de får?

Analyseenhetene i undersøkelsen er forskjellige integreringsaktiviteter i regi av fire humanitære organisasjoner: Røde Kors, Redd Barna, Norsk Folkehjelp og Kirkens Bymisjon. I Røde Kors har to personer i ledelsen blitt intervjuet (hvorav en leder med minoritetsetnisk bakgrunn). I tillegg ble en ung mannlig deltaker med minoritetsbakgrunn intervjuet på en kafe. I Kirkens Bymisjon ble tre personer i ledende stillinger intervjuet, hvorav en med minoritetsbakgrunn. I tillegg ble det gjennomført gruppeintervju med fire mødre med minoritetsbakgrunn (fra India, Kina, Kongo og Kenya). Mødrene ble intervjuet i et av barnehagetilbudene til Kirkens Bymisjon i kombinasjon med deltakende observasjon. I Norsk Folkehjelp ble det gjennomført et intervju med en norsk-etnisk leder og i Redd Barna ble det gjennomført intervjuer med en frivillig og en ansatt, begge norsk-etniske, i tillegg til gruppeintervju med to minoritetsungdommer hjemme hos en familie fra Irak/Afghanistan.

Casene danner et godt og variert utvalg for å kunne drøfte problemstillingen. Fokuset er både hvordan det tilrettelegges for nettverksbygging generelt, og hvordan tilretteleggingen foregår i praksis. Det har vært nødvendig å intervju frivillige og personer med minoritetsbakgrunn for å gi et nyansert bilde av aktivitetene. Deltakende observasjon av aktiviteter og sosialt samvær har også vært et korrigerende og berikende supplement nettopp for å få tak på hvordan integreringsarbeidet skjer i praksis. Totalt har femten personer blitt intervjuet, hvorav åtte med innvandrerbakgrunn. Datamaterialet som kapitlet bygger på, var en liten del av en større undersøkelse om frivillig sektors betydning for integrering av barn og unge med minoritetsbakgrunn, gjennomført ved Senter for sivilsamfunn og frivillig sektor i årene 2008–2012, og som resulterte i en rekke publikasjoner (se bl.a. Loga 2011; Loga 2012; Ødegård, Steen-Johnsen og Ravneberg 2012; Ødegård et al.

2014). Hensikten med dette kapitlet er å utnytte dette materialet som da kun omhandler humanitære organisasjoner.

FRA «GEMEINSCHAFT» TIL «SOSIAL KAPITAL»

Fram til ca. 1980-tallet var der politisk uenighet om frivillige organisasjoners rolle i velferdsstatens tjenesteyting (Wollebæk og Selle 2002). Frivillighetsforskningen i Norge har beskrevet forholdet mellom stat og frivillige organisasjoner ved hjelp av begreper som nærhet og avstand, eller avhengighet og uavhengighet (Kuhnle og Selle 1990). Andre forskere vektlegger konfliktlinjer og maktubalanse i relasjonen (Andreassen 2006; Lorentzen 1994 og 2007). Noen pekte på at frivillig arbeid er en effektiv måte å bidra til forandring og utvikling i samfunnet på uten å gå omveien om myndighetenes byråkratiske apparat, mens andre igjen hevdet at en stor frivillig sektor bidro til at offentlig ansvar ikke problematiseres, og at sektoren lett kunne bli sovepute for stat og kommune. Debatten kan også knyttes til at staten – særlig den sosialdemokratiske – tradisjonelt har utvist skepsis til frivillighet fordi en ønsker at tjenester til svake grupper ikke skal være avhengig av veldedighet fra de velbeslattede, jf. en forståelse av frivillige organisasjoner som koblet til begrepet «charity» i angloamerikansk tradisjon (Douglas 1983). Men det kan også være slik at det er trekk ved statlig og kommunal politikk i seg selv som bidrar til at bestemte og nye behovsfortolkninger og løsninger på et frivillig grunnlag får innvirkning (Wollebæk og Selle 2002). To perspektiver har dominert innenfor forskning om frivillige organisasjoner når det gjelder forholdet til staten og den rollen de spiller i samfunnet. Det ene perspektivet – forvitringstesens – peker på at staten er i ferd med å true deres egenart. Tesen innebærer en bekymring for at frivillige organisasjonenes egenart vil forsvinne når staten integrerer frivillige aktører i sitt arbeid (Andreassen 2006). Et annet perspektiv er at frivillige tiltak blir mer og mer lik statlige tiltak. Denne forståelsen av relasjonen mellom stat og frivillige organisasjoner har blitt kalt «kvelningstesens» (Andreassen 2006, Lorentzen 1994 og 2007, Bergsgård et al. 2010).

Tradisjonelt, dersom en ser til det indre livet i organisasjonene, har en assosiert frivillige organisasjoner med det tyske begrepet *Gemeinschaft*, introdusert av den tyske sosiologen Ferdinand Tönnies i 1887. Begrepet betegner organisasjoner eller sammenslutninger preget av ønske om nærhet, fellesskap og innlevelse, til forskjell fra *Gesellschaft*, som betegner mer regelstyrte eller profitt- og nyttemaksimerende organisasjoner. *Gemeinschaft*-perspektivet og grunntanken bak sosial kapital-begrepet har mye til felles, men er også forskjellig. Den største forskjellen er at *Gemeinschaft* i større grad handler om trekk ved og betydningen av det indre

livet til organisasjonene, mens sosial kapital-begrepet går ut over det indre livet, og kobler «gevinsten» av det som skjer internt til samfunnet for øvrig.

En gjennomgang av begrepet sosial kapital sin historie viser også at det i utgangspunktet ble brukt for å beskrive egenskaper ved kollektiver heller enn individer, slik som Bourdieu har brukt begrepet (Wollebæk og Seggaard 2011: 28–29). Begrephistorisk har sosial kapital først og fremst blitt sett på som en akkumulert ressurs for (lokal)samfunnet og ble løftet fram som det av Putnam på 1990-tallet. Han definerte sosial kapital som en kollektiv egenskap og en sosial ressurs med en kulturell komponent, som tillit og normer for samarbeid (ibid.). Putnam løfter begrepet til nasjonalt nivå, men betoner ikke det offentlige rolle og tillit til offentlige institusjoner i like sterk grad som nordiske forskere. På den ene siden sier Putnam at sosiale bånd, dannet gjennom fellesskapet og deltakelse i frivillige organisasjoner, er av avgjørende betydning for graden av tillit og medborgerlig engasjement i samfunnet, og inngår dermed som sentrale vilkår for et levedyktig demokrati (Putnam 2000). På den andre siden hevder han også at økt mangfold kan utgjøre en trussel og føre til at folk får mindre tillit til hverandre. Resonnementet er imidlertid ikke helt dekkende for de nordiske landene fordi frivillig sektor her har en annen historie og en annen struktur sammenlignet med det amerikanske samfunnet (Rothstein 2002, Rothstein og Dietlind 2008, Trägårdh, Selle, Henriksen og Hallin 2013, Ivarsflaten og Strømsnes 2011). En forskjell er at befolkningen i de nordiske landene stoler mer på hverandre og har tradisjonelt hatt større tillit til offentlige institusjoner sammenlignet med andre land, og at dette i seg selv akkumulerer sosial kapital. Et annet poeng er at økonomisk ulikhet kan ha større betydning for endring i sosial tillit enn etnisk mangfold (Ivarsflaten og Strømsnes 2011).

SOSIAL KAPITAL OG LOKALSAMFUNNET

Studier av frivillige organisasjoners indre liv og relasjon til samfunnet er av stor betydning dersom en ønsker å opparbeide kunnskap om hvordan sosial kapital akkumuleres, ikke minst fordi frivillige organisasjoner i dag ses på som et viktig og nødvendig alternativ i samspillet mellom det offentlige, det sivile samfunnet og det private. Den individuelle endringsprosessen individer går gjennom når de bosetter seg i et nytt land, kan ses som en akkulturasjonsprosess som dreier seg om hvordan individene tilegner seg det fremmede landet sine verdier, normer og kulturelementer. Hva skjer med personer når de har vokst opp i én kulturell kontekst og flyttet til en annen, og prøver å reetablere livet sitt i den nye konteksten, spør Sam og Berry (2010: 472). Ifølge Berry vil alle immigranter i et pluralistisk

samfunn bli stilt overfor spørsmålet hvordan bli en del av samfunnet. Tilpasningsstrategiene vil variere mellom valget å bevare og vedlikeholde egen kultur eller/ og delta i den rådende kulturen i det nye landet (Berry 1997).

Putnams teori om sosial kapital er relevant i denne akkulturasjonsprosessen (Putnam 2000). Begrepet henspeler på tilegnelsen av verdifulle kunnskaper, innsikter, lærdommer og erfaringer om nye og andre verdier, samværsmonstre, relasjoner, normer og kulturelle elementer i det nye landet man har kommet til. Poenget til Putnam er at denne tilegnelsen skjer gjennom deltakelse i ulike nettverk. Ulike verdier som inngår i sosial kapital, er opparbeidelse av følelsen av tilhørighet, trygghet, velvære, samhørighet, sympati og solidaritet (Putnam og Goss 2002: 4–7). Putnams tese er at deltakelse i frivillig arbeid er blant de viktigste nøklene til bygging av sosial kapital, og til integrering. Med integrering anvendes i dette kapitlet Berrys forståelse av begrepet som en gjensidig tilpasningsprosess av majoritet og minoritet, at begge parter gir og tar fra hverandre (Berry 1997). Det ideelle er at de(n) det gjelder, akkumulerer sosial kapital på bakgrunn av sin deltakelse i virksomhetene sine ulike aktiviteter og sosiale nettverk, og samtidig bidrar til å endre virksomheten slik at den tilpasses deltakernes behov.

I dette kapitlet trekkes primært veksler på Robert Putnams begrep sosial kapital og hans tilnærming til hvordan ulike nettverk utvikles. De to ulike kapitalformene som vektlegges i analysen, er «bonding», men særlig «bridging», som to ulike kapitalformer og sentrale elementer i en akkulturasjonsprosess. Nettverksbygging i form av «bridging» (på norsk overskridende sosial kapital, brokapital eller integrering på tvers), produseres i nettverk der det knyttes bånd på tvers av sosiale skillelinjer (Putnam 2000, Putnam og Goss 2002). Dette er *brobyggerfunksjonen*, hvor organisasjoner på ulike måter legger til rette for at det knyttes bånd mellom mennesker som er forskjellig fra hverandre, på tvers av sosiale skillelinjer. «Bonding» derimot, eller sammenbindende sosial kapital, handler om hvordan organisasjoner bidrar til å forsterke båndene mellom like individer eller homogene grupper, og fyller viktige funksjoner ved at det skapes et tett samhold. Slike tette nettverk kan virke segregerende fordi tett samhold hvor gruppens normer virker begrensende for enkeltindividets handlingsrom, kan oppleves som vanskelig å bryte ut av, særlig hvis man ikke har andre nettverksressurser utenom (ibid).

De to kapitalformene bonding og bridging konkurrerer imidlertid ikke med hverandre og er ikke gjensidig utelukkende. Putnams poeng er at nettverk som *både* virker sammenbindende og overskridende, er avgjørende for at de skal virke sosial kapitaldannende. Men for at nettverk skal virke sosial kapitaldannende, er det avgjørende at nettverk også virker overskridende, fordi et overskridende nettverk har større kapasitet enn sammenbindende nettverk til å generere en følelse av

identitet og gjensidighet på tvers av forskjeller (Putnam 2000). Spørsmålet som skal drøftes her, er ikke hvorvidt nettverkene virker segregerende, men snarere heller hvorvidt og hvordan deltakelse i humanitære organisasjoner gir innvandrere mulighet til nettverksbygging på tvers (bridging) som akkumulerer sosial kapital for dem, eller om de blir stående «fast» i en hjelpeposisjon uten et bredere nettverk de kan støtte seg på. Omdreiningspunktet er frivillig arbeid på steder der folk bor, det vil si i lokalsamfunnet eller nærmiljøet. Stedet folk bor, er viktig fordi det er her integreringen skjer. Med *sted* menes lokale fellesskap, nabolag eller nærmiljø i byen eller på bygden samt ulike institusjoner som holder til på stedene, som foreninger, bibliotek, skoler eller barnehager. Det fokuseres også på offentlige og frivillige instanser i området som betyr noe for personene som bor der sin følelse av tilhørighet, identitet og deltakelse. Sivilsamfunnet er den delen av samfunnet som står utenfor staten og markedet, og er en arena der borgerne kan uttrykke sitt sivile engasjement, og møtes på like fot (Janoski 1998, Ødegård et al. 2014). I Norge har man tradisjonelt satt likhetstegn mellom sivilsamfunnet og frivillige organisasjoner. Nyere forskning på dette området viser i midlertid at tradisjonelle organisasjoner ikke favner alle typer av virksomheter lenger. I fagforeninger, politiske partier, idretten, kor og korps ser man også en klar skjevrekuttering der borgere med lavere inntekt og utdanning samt innvandrergupper, faller systematisk utenfor (Enjolras og Wollebæk 2010; Sivesind 2012). Sivilsamfunnet er i endring og mangfoldet av sivilsamfunnsaktører øker. Det har skjedd en utvikling mot et mer uorganisert sivilsamfunn preget av løsere nettverk og mobilisert rundt aktiviteter og aksjoner lokalt (Wollebæk og Selle 2002). Nabolagsmobiliseringen «Bærekraftig Liv» kan nevnes som et eksempel på et løsere nettverk som kan ha flere lokale tilknytningssteder i en by. Nettverksgrupper kan også omfatte religiøse, etniske eller andre fellesskap basert på felles landbakgrunn (Loga 2011 og 2012). Det lokale sivilsamfunnet er fortsatt, og har potensial for å bli, en arena for utveksling på tvers og gjensidig tilpasning. Hvilke former dette tar, avhenger av hvordan forholdene legges til rette og av hvilket samspill som oppstår i møte mellom frivillige aktører, alternative aktivitetsgrupper, kommersielle tilbud, kommunale etater og politiske beslutningstagere (Berry 1997, Ødegård et al. 2014).

INTEGRERINGSARBEID I HUMANITÆRE ORGANISASJONER. DØRÅPNER- VERSUS BROBYGGERROLLEN

Humanitære organisasjoner har flere roller i integreringsarbeidet. Dels kan de betraktes som et supplement til det offentlige. Da er det rollen som døråpner til offentlige tjenester for minoritetsfamilier som trer tydelig fram. Viktig er også den

brobyggende rollen som organisasjonene har, men denne rollen er som vi skal se nærmere på, mindre utviklet, mer ressurskrevende og byr på flere utfordringer. Før dette utdypes nærmere, følger en nærmere presentasjon av rollene *døråpner* og *brobygger* der det trekkes veksler på empiriske eksempler fra de ulike organisasjonene og aktivitetene som er undersøkt.

BROBYGGERAKTIVITETER

Brobyggeraktiviteter kan karakteriseres som ulike former for relasjonsbygging mellom deltakere og frivillige som er avgjørende for deltakernes utbytte av integrasjonsarbeidet (Oxford Research 2013). Utbyttet inngår som vesentlig element i akkumulering av sosial kapital. I brobyggeraktiviteter sondres det mellom relasjonsoppbygging som foregår én-til-én og gruppebaserte, sosiale fellesskap. Relasjonsoppbygging mellom to individer dreier seg om den personlige relasjonen som oppstår mellom dem, det vil si mellom deltakere og den/de frivillige. Leksehjelp, guide- eller mentorordninger, besøksvenner og vennskapsfamilier er eksempler på aktiviteter hvor forandringer for deltakere bygger på personlige relasjoner. Gjennom tillitsfulle relasjoner mellom frivillige og deltakere forventes det at deltakerne får styrket selvtillit og inspirasjon til videre deltakelse i samfunnslivet på ulike måter (ibid).

Relasjonsbygging én-til-én

Redd Barna sitt tiltak «Bosatt» i Bergen er et eksempel på denne formen for relasjonsoppbygging. Redd Barna driver tiltak spesielt rettet mot inkludering av barn av innvandrere. Tiltaket er rettet mot ungdom/barn under atten år, men de tar også med barn over 18 år hvis familiesituasjonen tilsier det. Selv kaller Redd Barna tiltaket for et slags «intro-tilbud» for barna: *Vi kan ikke sette grensen veldig strengt, vi jobber litt med familie også og ser på hele bildet, vi jobber opp mot asylmottak.* Asylsøkere som har fått oppholdstillatelse, får tilbud om å være med på prosjektet ved introduksjonssenteret i kommunen. Redd Barna i Bergen har et godt samarbeid med introduksjonssenteret når det gjelder dette tiltaket for barna. Familiene som sier ja til tilbudet, får besøk av et team fra Redd Barna Bosatt med ca. fire frivillige som følger dem opp én gang i uken i ca. et år. Frivillige i Redd Barna drar på hjemmebesøk til familiene. Lederen for den frivillige gruppen i Redd Barna beskriver prosessen slik:

Vi starter først med et besøk på introduksjonssenteret, på en litt sånn nøytral bane og møter foreldrene uten barna. Neste besøk er gjerne hjemme, da blir vi litt kjent, slik at barn og voksne blir litt varme i trøyen, og så starter vi med å

kartlegge hva barna ønsker å drive med. Vi prøver å fokusere på aktiviteter som er i nærmiljøet sånn at de kan komme inn på for eksempel fotball, da. Så fortsetter vi med dette helt til det går av seg sjøl, tanken var vel at det skulle ta mellom 4–6 måneder, men de fleste av oss er vel inne i et år.

Arbeidet som Redd Barna gjør for barna, kan karakteriseres som del av akkulturasjonsprosessen som familiene gjennomgår sett i lys av John W. Berrys akkulturasjonsteori. Deltakende observasjonen av et hjemmebesøk som frivillige gjorde til en afghansk/irakisk familie, styrker inntrykket av at familien hadde stort utbytte av at frivillige i Redd Barna kom hjem til dem og pratet med dem.

Vi ble vist inn i stuen. Praten gikk lett til tross for at familiemedlemmene ikke behersket språket så godt. De var veldig ivrige på å snakke og viste på alle måter at de hadde stor tillit til, og var ikke redd for å snakke norsk med frivillige fra Redd Barna. I løpet av møtet skjedde der mye utveksling av informasjon. Vi fikk for eksempel høre musikk fra hjemlandet deres på Youtube. En av de frivillige i Redd Barna fant musikken til Gabrielle, fordi hun synger på bergensk. Familien ønsket å høre sanger på bergensk for å lære språket enda bedre. Den ene datteren kunne til og med høre at vi hadde forskjellige dialekter og kommenterte det. (*Feltnotater*)

Familiemedlemmene la ikke skjul på at de trengte å snakke med nordmenn. Et gode var at Redd Barna hjalp familiemedlemmene med å få informasjon om aktiviteter i nærområdet, og eventuelt å få barna til å melde seg på et tilbud. Frivillige hadde allerede rukket å hjelpe barna i familien med å begynne på fritidsaktiviteter i bydelen. Den ene datteren hadde begynt på Tai Kwondo, mens den andre vurderde å begynne på tegnekurs. Ellers var det snakk om å begynne på spinning og Zumba og å finne et passende treningssenter (*feltnotater*).

Et annet eksempel på relasjonsoppbygging er tiltaket Flyktningeguiden, som tilbys av Norges Røde Kors. Dette er et tilbud til flyktninger som har fått flyktningstatus, og som har blitt bosatt. Tilbudet startet opp allerede i 1999 i Norge. I Bergen har de en ansatt i tiltaket som arbeider som koordinator (på intervjudtidspunktet), mens de andre i tiltaket er frivillige. Cirka 140 frivillige arbeider som guide i løpet av et år. Tiltaket har økt i omfang. Antall koblinger mellom guide og deltaker i Bergen har siden oppstart økt fra 15 til over 80 på intervjudtidspunktet. Det å oppøve seg språkferdigheter ser ut til å være den viktigste motivasjonen til flyktningene for å ha en flyktningguide. Informanten i Røde Kors, som selv har minoritetsetnisk bakgrunn, sa at dette er den største barrieren for innvandrerne:

Selv om de har lært språket, føler de at språkferdighetene ikke er gode nok, selv om de har lært mye. Hvordan uttale ordet du for eksempel? Uttale er en sperre, måten å si det på, måten å uttale på setter en grense for å tørre å bruke det de har lært. Det er da de vil ha en person de kan ha tillit til, at den personen er der for dem slik at de kan trene på og praktisere språket (*intervju med leder i Røde Kors*).

Flyktningguiden møter flyktingen en gang i uken i ca. to timer. Oppgavene er å snakke sammen, bli kjent med hverandres kultur samt å hjelpe og støtte og vise hvordan man finner fram i det norske systemet, ikke minst elektronisk. Lederen i Røde Kors forteller videre:

Bare snakke sammen hvor som helst, en gang i uken, to timer. Vi finner en tid som passer for begge, en gang i uken, vi sitter sammen og snakker om alt mulig fra å gå på tur, til hvordan er min bakgrunn eller din bakgrunn, du orienterer meg i dine verdier og normer, og jeg får mulighet til å fortelle deg om mine verdier og normer, osv.

Andre oppgaver til guiden kan være å vise innvandrere hvor de kan finne stillingsannonser, hvordan skrive cv eller hvordan fylle ut elektroniske skjema. En ung mannlig innvandrer som hadde vært veldig ivrig på å få en guide, men mente det hadde tatt for lang tid, fortalte det slik da han fikk spørsmål om hva han og flyktningguiden gjorde (da han omsider fikk en guide):

Vi snakker. Noen ganger vi går til bowling, spiller biljard, en søndag stod vi på ski. Første gang jeg opplevde det. Det var veldig skummelt (ler). Jeg hadde aldri forventet at det skulle være så vanskelig, tunge sko, aldri tenkt, følte meg som et barn på ti måneder, det gikk bra etter en stund (*intervju*).

Møtet mellom de to er en slags gjensidig verdiorientering der flyktingen lærer om norske normer og koder og med guidens hjelp lærer å knekke norske koder, arbeidslivskoder, skolekoder, osv., forteller lederen i Røde Kors. Likestilling inngår som en vesentlig del av guidens oppgave å ta opp. De fleste frivillige er norske kvinner som også kan guide mannlige innvandrere med en annen kulturell bagasje og likestillingstenkning enn dem selv. Lederen av tiltaket mener at flyktinger som har hatt en flyktningguide, står bedre rustet i hverdagen sammenlignet med dem som ikke har hatt en guide, ikke minst fordi guiden hjelper dem med å formulere seg bedre både skriftlig og muntlig på norsk, som i forbindelse med jobb-

søknader. Flyktningguidene kan beskrives som å ha en dobbeltrolle – dels er de brobyggere og inngår i én-til-én-relasjoner med personer med ulik kulturell bakgrunn, dels er de døråpnere for flyktninger på flere arenaer: i arbeidslivet og til utdanning, men særlig fungerer de som brobyggere på tvers, når det gjelder mellommenneskelige relasjoner. Den største utfordringen er brobyggerrollen, hvorvidt guiden makter å være noe annet for flyktningen enn en «ren døråpner», om han eller hun klarer å få i stand en dialog rundt ulike verdier og normer som beskrevet ovenfor innenfor rammen på ett år, særlig i tilfeller der flyktningen ikke snakker godt norsk.

Tette relasjoner og rollekonflikter

En styrke, men også en utfordring i arbeidet, særlig når det gjelder Redd Barna, er at kontakten med familiene er tett. Dette gjelder for så vidt også flyktningguiden i Røde Kors. Informantene i Redd Barna forteller at den tette kontakten gjør *«at det er ikke så veldig lett å avslutte arbeidet med familien, heller. Da møter man kanskje seg sjøl litt i døren med rollekonflikten, man ønsker jo å være venn og så er man frivillige, og så må man skille det ...* Den tette relasjonen kan føre til at en del frivillige slutter fordi relasjonen oppleves som for tett. Årsaken kan være at noen ringer «døgnet rundt». Det er heller ikke alt frivillige i Redd Barna eller Norges Røde Kors kan hjelpe til med.

Når det gjelder bruk av tolk, begrenses dette gjerne kun til første møte. Frivillige som ble intervjuet, anbefaler ikke bruk av tolk, fordi det da blir vanskeligere å oppnå den rette tette kontakten eller relasjonen: *Vi får tolk kanskje spesielt på det første møtet, for da er det en del sånne praktiske ting man må gå gjennom, bare det å forstå at dette er helt frivillig. Det er jo en utfordring i starten. Men med en gang der er en tolk der, så blir samtalen gjennom tolken.*

GRUPPEBASERTE FELLESSKAP

Når det gjelder *gruppebaserte fellesskap*, er drivkreftene for forandring opplevelsen av å være del av et sosialt fellesskap og å mestre noe. Eksempler på slike aktiviteter er idrettstilbud, kulturelle eller politiske foreningsaktiviteter. Aktivitetene gir mulighetsrom for personer som ellers kan være isolerte til å møte andre og samles om felles interesser. Ved at deltakelsen bryter med eventuell isolasjon, og ved at deltakerne får et styrket nettverk, forventes det at den enkeltes trivsel og tilknytning til skole/utdanning, arbeidsmarkedet og sivilsamfunn styrkes gjennom aktivitetene, i pakt med Putnams teori om bygging av overskridende (bridging) sosial kapital.

Åpen barnehage i regi av Kirkens Bymisjon i Bergen er en barnehage der foreldre kan komme sammen med mindreårige barn. Tiltaket er ikke bare rettet mot barna, men også mot *foreldrene*, for at de skal kunne få mulighet til å bygge nettverk og bli kjent med naboer eller andre som bor i området. Informanten i Kirkens Bymisjon beskrev barnehagen slik:

I åpen barnehage har vi hele byens befolkning: der er det norske, der kommer folk fra alle mulige slags land, det er mangfoldig. Der er det noen med skjørt eller lite nettverk, og så er det noen som har store nettverk. Det er et mangfold, der kommer og fedre i farspermisjon. Det er det flotteste integreringsstedet vårt intervju.

Fire mødre med minoritetsetnisk bakgrunn som bruker Åpen Barnehage-tilbudet til Kirkens Bymisjon, forteller at de går der flere ganger i uken med barnet. De besøker barnehagen i sentrum de dagene den er åpen, og barnehagen på Slettebakken når den er åpen. En av mødrene som ble intervjuet, bodde på Slettebakken, mens de andre tre bodde andre steder i byen. De fortalte alle at tilbudet var viktig, ikke bare for barna når det gjaldt å delta i organisert aktivitet sammen med andre barn, men like mye for dem selv. En indisk mor hadde brukt tilbudet for flere av sine barn. Først nå, etter mange år i Bergen, følte hun seg klar til å delta mer, fordi hun mestret språket så mye bedre, og fordi de eldste barna var blitt store, forteller hun i intervjuet. En mor fra Kenya forteller at hun hadde kjedet seg hjemme og følt seg ensom. Hun hadde søkt på nettet og funnet informasjon om barnehagen. Nå brukte hun tilbudet to ganger i uken og reiste med både buss og bybane for å komme dit. En mor fra India fortalte at hun hadde begynt å besøke den åpne barnehagen i sentrum, og at hun nå, etter at hun hadde blitt trygg i norsk, hadde stort utbytte av å benytte seg av tilbudet og hadde blitt kjent med andre mammaer, både etnisk norske og andre mødre med innvandrerbakgrunn. Tilbudet ga dem mulighet til å utvikle og bygge seg et nettverk.

En kinesisk mor som hadde bodd i Bergen (og Norge) i ca. elleve måneder, og hadde stått uten noe nettverk da hun kom, fortalte at hun hadde spurt naboer (på engelsk) om der fantes et barnehagetilbud i nabolaget. På den måten fikk hun vite om tilbudet. Både hun og de andre mødrene påpekte at de hadde måttet finne informasjon selv, og søkt på nettet eller spurt naboer for å finne ut om tilbudet. Den kinesiske mammaen fortalte at hun hadde fått seg venner blant mødrene i barnehagen som hun seinere hadde møtt utenfor barnehagen og gått på trilleturer med i nabolaget (gruppeintervju med mødre). To mødre fra henholdsvis Kenya og Kongo sa at tilbudet var et fint og sosialt tilbud som ga dem anledning til å være

sammen med hverandre og med andre et par ganger i uken. Den ene mammaen beskrev tilbudet som: *Koselig. Her finner vi tonen, det er en god atmosfære. Du føler deg velkommen her. Det er veldig hyggelig. Jeg har blitt kjent med mange, både norske og utenlandske.* Hun fortalte at hun hadde vært veldig bevisst i valg av tilbudet, det vil si at hun ønsket å finne en plass der det var en blanding av mange forskjellige mennesker med bakgrunn i ulike land.

Norsk Folkehjelp sitt arbeid er et annet eksempel på gruppebaserte fellesskap, og dreier seg om solidaritets- og sanitetsarbeid. Organisasjonen har et politisk preg, som kommer sterkest til uttrykk i solidaritetsarbeidet, men også i sanitetsarbeidet. Til disse to hovedaktivitetene prøver organisasjonen å rekruttere innvandrere og da særlig ungdom, enten som medlemmer, eller som frivillige. Ved siden av disse to hovedaktivitetene driver de også flyktningsmottak på Vestlandet. Dette er et arbeid som i likhet med Røde Kors og Redd Barna er preget av direkte hjelp. Ungdommene på flyktningsmottaket inviteres til forskjellige politiske og kulturelle arrangement. Invitasjonen går også ut til illegale flyktninger (ungdom) som holder seg i skjul. Innvandrerungdommen trekkes gjerne inn i arbeidet ved siden av studenter som frivillige under arrangementene til Norsk Folkehjelp, i forbindelse med solidaritetsmarkeringer, konserter, politiske aksjoner og store arrangement i byen.

Sanitets- og solidaritetsarbeidet trekker innvandrere med minoritetsbakgrunn til organisasjonen. I tillegg engasjerer mange unge seg i arbeidet. Når det gjelder saniteten, har de erfart at mange innvandrere deltar på møtene, og at de viser stor interesse for å lære mer om for eksempel førstehjelpskurs, og delta i sanitetsarbeidet: *De kommer på møtene, det var femten på siste møtet og halvparten kom fra forskjellige nasjoner. Det synes vi er interessant. En av de tingene vi kanskje kan bidra med, er å involvere flere av dem* (intervju med leder). For informanten var det tydelig at mange oppsøkte møtet fordi de ønsket å sosialisere seg i Norsk Folkehjelp:

Vi har disse grunnkursene, det er et mål for oss og førstehjelpskurs er en god inngangsport. Dette har vi tatt opp med innvandrerorganisasjonene og deres medlemmer. Det lille vi har gjort, viser at der er interesse. Jeg tror det kan være et ønske for mange, vi har tro på det for å styrke integreringen. Målet vårt er todelt: styrke beredskapen og styrke integreringen.

Det er også et trekk at Norsk Folkehjelp kommer mest i kontakt med innvandrere som er politisk engasjert. Informanten mente at selv om innvandrerorganisasjonene i stor grad tilsynelatende arbeider med kulturelle spørsmål og kulturelle aktiviteter, er det også mange av dem som har politisk aktive medlemmer. Blant disse er det mange som kan være interessert i å delta i arbeidet til Norsk Folkehjelp.

Kontakten med lokalsamfunnet

Som påpekt innledningsvis, er fokuset på hvordan organisasjonene arbeider ut mot lokalsamfunnet på ulike steder. Særlig for barns integrering er dette vesentlig. Norsk Folkehjelp i Bergen har liten tilknytning til bydelene, men har også i mindre grad barn under 16 år som målgruppe i sitt solidaritets- og sanitetsarbeid. Alt foregår i sentrum av byen. Dette arbeidet handler ikke så mye om nettverksbygging for at innvandrere skal bli bedre kjent med etniske norske på stedet der de bor. Deltakelsen kan likevel karakteriseres som brobygging i form av bridging mellom forskjellige mennesker med ulik kulturell bakgrunn dersom det er slik at både etnisk norske og innvandrere møtes på likefot i solidaritets- og sanitetsarbeidet.

En utfordring for Kirkens Bymisjon som har etablert noen av tiltakene sine i Slettebakken bydel, er å arbeide opp imot andre lokale frivillige organisasjoner i nærområdet, så som idrettsklubber eller musikkorps. Kirkens Bymisjon har prioritert å samarbeide med barneskolen for derigjennom å kunne formidle til minoritetsforeldrene hvor viktig det er for ungene å delta på frivillige aktiviteter. På spørsmål om de har lyktes med dette, forteller informantene at de ikke vet hvorvidt de har lyktes med å få de av barna som deltar på prosjektene ut i foreningene i nærområdet. De ser på det som et litt lengre lerret å bleke: *Ja, det er det vi ønsker å få til, at vi kunne ha målt det. Og hadde håpt at vi kunne ta turer til de forskjellige hallene. De er veldig lite lystne til å gå på tur.* Hun forteller at de inntil intervju-tidspunktet hadde gått lite på tur og ikke besøkt steder i nærområdet noe særlig, slik som for eksempel biblioteket: *Der har vi fremdeles en vei å gå, og ettermiddagstilbudet vårt er litt for kort tid. Det er fra 16–19, og så spiser vi middag der.*

En utfordring for Kirkens Bymisjon sine prosjekter på Slettebakken har vært samarbeid med skolene i nærområdet:

Bare for å være helt tydelig, så har vi egentlig ønsket å ha et mer samarbeid enn det vi har fått til nå, jeg vet ikke hvorfor, nå skal vi gå en ny runde og si at dere kan bruke noen av våre minoritetsansatte. De kan bidra med sin kompetanse på det å være minoritetsforeldre for å få foreldre til å komme på foreldremøtene. Men så har ikke skolene grepet dette sånn som vi hadde trodd, de sier å ja, så flott, men så tar travelheten dem (*intervju*).

Et viktig mål med å ha kontakt med skolene er at minoritetsforeldre med barn på skolene gjennom dette får informasjon om organisasjonen sitt arbeid i området og slik lettere kan rekrutteres. I intervju med noen av mødrene som benyttet seg av tilbudet Åpen barnehage, kom det også fram at de synes at de hadde fått lite informasjon om tilbudet, og at de hadde søkt dette fram selv, på Internett, eller de hadde

spurt naboer. Informanten i Kirkens Bymisjon fortalte at det nylig var blitt etablert en tverrfaglig ressursgruppe for ADA på Slettebakken, slik at det nå sitter en representant der fra en av skolene i nrområdet. Informanten fortalte at: *Målet med ressursgruppen er at helsesøster, skolen osv. som jobber med familier i området her, bygger på hverandres ting og ikke konkurrerer.*

Redd Barna sitt Bosatt-prosjekt er i stor grad orientert mot hjemmet til det enkelte barn og nærmiljøet rundt dem. De arbeider med nettverksbygging lokalt og én-til-én-relasjoner, for å få barna til å delta i lokale aktiviteter i nrområdet. Organisasjonen arbeider dermed som nettverksbygger (bridging) for nylig bosatte barn i et bestemt område der barna det gjelder, bor. Slik sett er Redd Barna i dette tiltaket tettere på lokalsamfunnet.

DØRÅPNERAKTIVITETER OG MINORITETSANSATTE SOM ROLLEMODELLER

Døråpnerrollen handler i større grad enn brobyggerrollen om hvordan ansatte i organisasjonene hjelper enkeltpersoner eller innvandrerfamilier med å ta kontakt med offentlige instanser, som for eksempel spesialisthelsetjenesten, NAV, krisesentre, barnevern, sykehus, PP-tjenesten, førstelinjetjenesten eller helsestasjoner. I begynnelsen slet Kirkens Bymisjon med å rekruttere kvinner med innvandrerbakgrunn til prosjektene sine. Da bestod den faste staben kun av etnisk norske, ifølge intervju med leder. Etter hvert som flere kvinner med minoritetsbakgrunn kom inn i den faste staben, erfarte organisasjonen at det ble lettere å rekruttere kvinner og menn med innvandrerbakgrunn. Informanten formulerte det slik: *Jeg har tro på at skal du ha tak i minoritetsfamilier, så trenger du minoritetsansatte, da må du ha minoritetsansatte i staben. Det var da minoritetsfamiliene begynte å komme* (intervju med norsk-etnisk leder). Styrken til minoritetsansatte dreier seg om at de har større troverdighet overfor minoritetsfamiliene enn etnisk norske, ikke minst fordi de har et større erfaringsgrunnlag å trekke veksler på i samtaler, veiledningssituasjoner og rådgivende situasjoner. De blir gode rollemodeller for andre minoritetskvinner, ifølge lederen. En leder med etnisk minoritetsbakgrunn understreket også dette. Hun sa at minoritetsansatte kan si rett ut til kvinnene at:

Dere må banke på døren til naboen og si hei, jeg har lyst å bli kjent med deg. I tillegg til ikke å kjenne språket så kjenner en seg så fryktelig alene som innvandrer til Norge. De minoritetsansatte bruker av sine erfaringer, som heller ikke har vært lette, men de har kommet igjennom det, de har derfor vært gode rollemodeller.

Organisasjonens faste ansatte og koordinatorene i døråpnerrollen har et primært ansvar for saker som kan dreie seg om å rydde opp i misforståelser som familier kan ha overfor det offentlige. Kirkens Bymisjon har med andre ord ansatt personer med minoritetsbakgrunn til å fungere i denne rollen overfor familier med minoritetsetnisk bakgrunn. Dette er et eksempel på hvordan integreringsarbeidet har ført til organisasjonsendring internt i det som kan karakteriseres som en tradisjonell norsk organisasjon. Minoritetsansatte følger minoritetsfamilier til sykehus, eller minoritetsansatte kvinner følger kvinnen i familien til møter med helsepersonell eller barnevernet. Minoritetsansatte fungerer som «tolk begge veier», ifølge intervju med en norsk etnisk leder. Frivillige får ikke en slik rolle:

Når det gjelder slike møter, som med barnevernet, er det aldri frivillige som trekkes inn. Det er koordinatorene som tar den støytten mellom familien og det offentlige. De frivillige har vennerollen, de skal være en likeverdig venn, de skal ikke ha på seg den der profesjonelle rollen.

En annen utfordring går på rekruttering og blanding av familier med ulike etniske og sosiale bakgrunn, spesielt når det gjelder ettermiddagstilbudet Bamsehiet. Mens de besøkende familiene kan bestå av ca. 60–70 % minoritetsfamilier, kan de 30–40 % norske familiene som deltar selv være sårbare familier med en vanskelig bakgrunn, og som selv mangler gode foreldrerollemodeller. Kirkens Bymisjon arbeider med foreldreveiledning også overfor denne norsk-etniske gruppen i ADA: *Vi ser at det fungerer, vi må være veldig tett på, det er små ting som skal til for at folk klarer å skjønne, ok, hvis jeg gjør dette, så skjer dette, men vi må være veldig tett på.* Utfordringen er at det kan bli sårbare norsk-etniske familier som blir minoritetsfamilienes forbilder og utgangspunkt for nettverksdannelse. Selv om dette på mange måter fungerer godt, er det også et behov for at minoritetsfamilier får møte vanlige familier som ikke har for mange utfordringer i utgangspunktet. Lederen fortalte at dette er en utfordring for tiltaket.

Utfordringer i relasjonen – likeverdighet og holdninger

Tilbudene som er omtalt i dette kapitlet, er frivillig for familiene eller for den enkelte. Likeverdighet er en viktig, men vanskelig verdi i relasjonen. Organisasjonene tilstreber at møtet mellom dem og deltakerne oppleves som likeverdig, men som en av lederne formidlet det, er dette vanskelig å få til da målet med deltakelsen er å påvirke deltakerne i en bestemt retning:

Vi prøver å få det til å være en likeverdig situasjon. Ehhmm, helt likeverdig er det jo ikke, for man prøver jo å støtte dem ut i noe. Men vi ser jo at familiene disker opp med diverse matretter og kaffe. Det er på en måte fest hver gang de frivillige kommer. De står og venter, og barna står klare og venter, gjerne i vinduet.

Rekrutteringen av frivillige til organisasjonene er viktig for å oppnå en mest mulig likeverdig relasjon. Dette er noe av bakgrunnen for at Kirkens Bymisjon i noen av sine tiltak rettet mot etniske minoriteter bare rekrutterer etnisk norske frivillige og ikke innvandrere med minoritetsbakgrunn: *Vi tenker at det er veldig viktig å ha norske som frivillige. De har ikke norske kvinner i sitt nettverk, de treffer kun lærere på skolen eller på sosialkontoret. Her er det en veldig likeverdig relasjon, vi vil ha norske frivillige. Det er et bevisst valg* (intervju med leder). Usikkerhet, kombinert med mangel på informasjon om hva som finnes av hjelp og tilbud og dårlig språk, er noen av de viktigste hindringene i arbeidet: *Språk og kunnskap henger sammen, hvis du har språk, kan du forstå hva som foregår*. En av informantene, som selv er innvanderer, fremhever betydningen av eget initiativ som viktig for deltakelsen:

Jeg må faktisk gjøre noe selv, jeg må ut hvis jeg vil lære språket. Jeg må delta aktivt. Men det må være noen der ute som vil tar imot meg, som vil inkludere meg. Hvis jeg prøver to–tre ganger og jeg ser at ingen tar imot meg, da slutter jeg å prøve. Alle trenger å bli sett, hørt og verdsatt. Det er begge deler, vi som minoritet har ansvar for å ta initiativ og den andre parten må være åpen for å ta oss imot.

Et viktig punkt som kan karakteriseres som en barriere i integreringsarbeidet er holdninger, både hos minoritet og majoritet: En minoritetsetnisk informant beskrev det slik:

Det med holdninger er noe alle kan jobbe med, det er en toveisprosess. Jeg hører ofte at vi som er innvandrere med minoritetsbakgrunn ikke vil integrere oss. Men i møtet med disse kvinnene, så ønsker de det, de vil bidra, de vil delta. Men de møter hindringer, stigma. Jeg tror det norske samfunnet har mye å jobbe med når det gjelder holdninger. Media skriver mye om oss. Nordmenn er redde for å ta kontakt med oss. Det er mange som vil delta i lokalsamfunnet. Samfunnsarbeid er en del av vårt liv, men vi skjønner ikke helt hvordan det fungerer her. Det er viktig å lære sånn gjør vi det her. Vi har mye vi kan bringe

med oss fra vår kollektivistiske kultur. Det er viktig å involvere minoriteter i det arbeidet som blir gjort i lokalsamfunnet, og bruke dem som brobyggere, særlig de som har bodd her i mange år, de har mye taus kunnskap.

Noen av informantene (innvandrere) forteller også at de har vært svært ivrige etter å komme i gang (allerede mens de var på asylmottaket). Samtidig som de lærte seg norsk på skolen, ville de også ha hjelp fra frivillige. Norges Røde Kors sin flyktningguidetjeneste der norske frivillige «kobles» sammen med flyktninger, er et eksempel her som beskrevet over. En viktig årsak til deltakelsen fra innvandreres ståsted er ikke bare å få hjelp, forteller en av innvandrerne: *Det viktigste er å praktisere språket og bli kjent med folk i byen, via den frivillige sitt nettverk* (intervju). Innvandrerne vektlegger og etterspør den brobyggende aktiviteten og nettverksbygging, selv om organisasjonenes døråpnerrolle også er viktig for dem.

AVSLUTNING

Landskapet av organisasjoner i frivillig sektor er stort og med mange skillelinjer mellom dem. Organisasjonene tilbyr ulike aktiviteter, dekker ulike behov og har ulike formål. Deltakelse i humanitære hjelpeorganisasjoner er én form for deltakelse, mens deltakelse i ulike typer barne- og ungdomsorganisasjoner, innvandrerorganisasjoner eller tros- og livssynssamfunn representerer andre former for deltakelse. Humanitære organisasjoner som har stått i fokus her, arbeider i utgangspunktet for sårbare mennesker med ulike behov. I humanitære organisasjoner er innvandrere i stor grad mottakere av hjelp. De er i mindre grad medlemmer eller frivillige deltakere. Gjennom opprettelse av ulike programmer, tiltak og ordninger rekrutterer humanitære organisasjoner deltakere. Målet er å hjelpe innvandrere med minoritetsbakgrunn inn i det norske samfunnet på ulike måter. Programmene, tiltakene og ordningene skal bidra til at innvandrerne blir bedre kjent med etnisk norske, og at de får et større nettverk og klarer sitt eget liv.

Kapitlet har tatt for seg to ulike roller som humanitære organisasjoner har, brobyggerrollen og døråpnerrollen, og analysert disse nærmere i lys av Robert Putnams begrep sosial kapital, bridging og Berrys akkulturasjonsbegrep. Organisasjonene tilbyr aktiviteter som kan bidra til nettverksbygging mellom majoritet og minoritet. Organisasjonene tilstreber å arbeide som brobyggere gjennom etablering av gruppefelleskap og gjennom en-til-en-relasjoner i form av guiding, hjemmebesøk og nettverksbygging ut mot lokalsamfunnet. Rollen som brobygger går gjerne hånd i hånd med døråpnerrollen, som i større grad handler om å hjelpe innvandrere til å ta kontakt med offentlige velferds- og helsetjenester enn direkte

nettverksbygging. Sistnevnte er mer ressurskrevende, foregår over lengre tid og krever større innslag av frivillige for å oppnå likeverdighet og ønsket «gevinst» i relasjonen. Humanitære organisasjoner utgjør dermed et mulighetsrom for innvandrernes deltakelse på ulike måter, og har potensial for å spille en rolle i og for utviklingen av lokalsamfunnet.

Det brobyggende arbeidet lokalt byr imidlertid på en del utfordringer. Tette relasjoner og rollekonflikter der frivillige opplever å gi for mye av seg selv som privatperson inn i relasjonen er en slik utfordring. Informasjon om tilbudene lokalt samt kontakten med lokalsamfunnene er en av de største utfordringene humanitære organisasjoner har, og som svekker forutsetningene for et godt integreringsarbeid. En tredje utfordring er å bruke gode nok rollemodeller. På den ene siden er det avgjørende for rekrutteringen av minoritetsfamilier å ha minoritetsansatte som rollemodeller i arbeidet, og på den andre siden vil det være gunstig å sørge for at deltakere med minoritetsbakgrunn møter et større mangfold av norsk-etniske med ulik sosial bakgrunn enn kun sårbare norske familier som selv trenger rollemodeller. Likeverdighet – symmetri – i relasjonen er en utfordring til tross for et stort innslag av frivillige. En siste utfordring som løftes fram avslutningsvis, er holdninger og forestillinger om «oss og de andre», både fra norsk-etniske og innvandrere som også kan hindre et godt integreringsarbeid.

LITTERATUR

- Andreassen, T.A. (2006): «Truet frivillighet og forvitrede folkebevegelser? En diskusjon av hva perspektiver fra studiet av sosiale bevegelser kan tilføre forskningen om frivillige organisasjoner» i *Sosiologisk tidsskrift*, årg. 14, nr. 2.
- Bergsgard, Nils Asle, Svanaug Fjær, Svein Ingve Nødland og Bodil Ravneberg (2010): *Sivilrusarbeid – mellom statlig styring og økende mangfold*. IRIS-rapport nr. 063
- Berry, J.W. (1997). «Immigration, acculturation and adaptation», i *Applied Psychology*, 46(1), 5–86.
- Douglas, J. (1983): *Why charity? The case for a third sector*. Sage publications, California.
- Enjolras, B. og D. Wollebæk (2010). *Frivillige organisasjoner, sosial utjevning og inkludering*. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Ivardsflaten, E. og Strømsnes, K. (2011): Etnisk mangfold, økonomisk ulikhet og sosial kapital, i Wollebæk, D. og Seggaard, S.B. (red): *Sosial kapital i Norge*, Cappelen Damm.
- Janoski, T.(1998). *Citizenship and civil society: a framework of rights and obligations in liberal, traditional, and social democratic regimes*. Cambridge University Press.
- Kuhnle, S. og Selle, P. (1990): «Autonomi eller underordning? Frivillige organisasjoner og det offentlige» i Kuhnle, S. og P. Selle (red.): *Frivillig organisert velferd – alternativ til offentlig?* Alma Mater forlag, Bergen.

- Loga, J. (2011). «Inkludering i nærmiljø. En studie av frivillige organisasjoner som flerkulturelle møteplasser». Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2011:5.
- Loga, J. (2012). *Trossamfunn, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt*. Vedlegg til NOU 2013: 1.
- Lorentzen, H. (1994). *Frivillighetens integrasjon*. Oslo: Universitetsforslaget.
- Lorentzen, H. (2004). *Fellesskapets fundament. Sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax | Forlag A/S
- Lorentzen, H. (2007). *Moraldannende kretsløp. Stat, samfunn og sivilt engasjement*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Oxford Research (2013). *Midtvejsvaluering af puljen. Forpligtende samarbejde om videreførelse af det frivillige integrationsarbejde*. København: Social- og Integrationsministeriet.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon og Schuster.
- Putnam, R.D. og Goss, K.A. (2002). «Introduction», i Putnam, R.D. and Goss, K.A. (red.), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford University Press, USA.
- Rothstein, B. (2002). «Social Capital in the Social Democratic State» i Putnam, R.D. og Goss, K.A. (red.), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford University Press, USA.
- Rothstein, B. og Stolle, D. (2008). «The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust», *Comparative Politics*, 40, s. 441–467.
- Sam, D.L. og Berry, J.W. (2010). «Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Background Meet» i *Perspectives on Psychological Science* 5(4), s. 472–481, Sage publications.
- Sivesind, K.H. (2012). «Hvilken betydning har personlig bakgrunn og økonomi for barn og unges medlemskap i frivillige organisasjoner?» i B. Enjolras, K. Steen-Johnsen og G. Ødegård (red.) *Deltagelse i frivillige organisasjoner. Forutsetninger og effekter*. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Trägårdh, L., P. Selle, L. Skov Henriksen og H. Hallin (red.) (2013). *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*, SNS forlag Stockholm.
- Wollebæk, D. og Selle, P. (2002). *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omforming*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Wollebæk, D. og Segaaard D.B. (red.) (2011). *Sosial kapital i Norge*. Cappelen Damm, Oslo.
- Ødegård, G., Steen-Johnsen, K. og Ravneberg, B. (2012): «Rekruttering av barn og unge til frivillige organisasjoner – barrierer, tiltak og institusjonelt samarbeid», i Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. og Ødegård, G. (red.): *Deltakelse i frivillige organisasjoner, forutsetninger og effekter*. Rapport nr. 4, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Bergen og Oslo.
- Ødegård, G., J. Loga, K. Steen-Johnsen og B. Ravneberg (2014). *Fellesskap og forskjellighet*, Abstrakt forlag, Oslo.